

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Анотація. В статті проведено аналіз доходів та видатків Державного бюджету України. Показано рівень забезпеченості державного бюджету фінансовими ресурсами. Визначені основні проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету та забезпечення їх ефективного використання. Запропоновані різні методи збалансування бюджету. Розглянуті найважливіші статті видатків бюджету, вказані причини не-ефективного виконання бюджету протягом досліджуваного періоду. Запропоновані шляхи покращення оптимізації дохідної та видаткової частин бюджету. За результатами проведеної роботи запропоновано рекомендації щодо покращення економічних показників.

Ключові слова: бюджет, доходи, видатки, державний бюджет, фінансові ресурси.

Zakxidna Oksana, Sebestyanovych Iryna

Lviv National University of Ivan Franko

ANALYSIS OF REVENUES AND EXPENDITURES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE

Summary. In the article analysis of income and expenses of the state budget of Ukraine was conducted. The level of provision of the state budget with financial resources is shown. The essence of the concept of "state budget" is exposed. The main problems of mobilization and use of budget funds are determined. The necessity of improving the efficiency of management of the state budget funds are substantiated and the main ways of their optimization are proposed. The main problems of forming a sufficient amount of budget revenues and ensuring their effective use are identified. Various methods of budget balancing are proposed. The most important items of budget expenditures are considered, the reasons for inefficient budget execution during the studied period are indicated. The ways to improve the optimization of revenue and expenditure parts of the budget are proposed. Based on the results of this work, recommendations for improving economic indicators are proposed. Revenues of the State Budget of Ukraine include receipts (except for those receipts assigned to local budgets in accordance with Articles 64, 66, and 69 of this Code) as provided for in legislation on taxes, duties and mandatory payments and the Law of Ukraine On the Guidelines of Social Protection to Invalids, as well as fees for services rendered by budget entities maintained at the expense of the State budget of Ukraine and other revenue sources identified in legislation, including receipts from the sale of assets owned by the State or enterprises, establishments and organizations, as well as interest and dividends on State-owned shares in property; grants and donations (in value); and inter-governmental transfers from local budgets. Revenues and expenditures must be balanced in the draft Conclusions and Proposals to the State Budget Law. The parameters of revenues and expenditures specified in the Conclusions and Proposals to the Draft State Budget Law must be balanced out. As a result of the analysis, we can conclude that in Ukraine the processes of attracting and distributing budget funds are inefficient, and therefore have a number of problems, including the following: imperfect domestic fiscal policy, outdated approaches to the financing process, lack of an effective strategy for budgeting and control over the implementation of budget programs. The priority task of budget policy of Ukraine is to modernize the budget sector of the economy and to re-orientate the state expenditure in the direction of the economy, efficiency and effectiveness. Prospects for the development of the state budget in Ukraine are quite ambiguous. However, they are reaching a new level, which is impossible not to mention, because now the budget process in Ukraine is quite developed, despite all the possible problems of the state.

Keywords: budget, revenues, expenditures, state budget, financial resources.

Постановка проблеми. Державний бюджет є невід'ємною частиною існування будь-якої країни та важливим інструментом реалізації як економічної, так і соціальної політики держави. В сучасних умовах особливо актуальною є проблема побудови ефективної та досконалої системи формування дохідної та видаткової частини державного бюджету для економічного розвитку країни.

Дослідження проблем формування видаткової та дохідної частини Державного бюджету України викликає інтерес, насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна та соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Через державний бюджет органи державної виконавчої влади здійснюють реалізацію державної внутрішньої і зовнішньої

політики, державне регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з врахуванням довгострокових інтересів країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику державного бюджету досліджували у своїх роботах такі вітчизняні вчені: О.Д. Василик, І.О. Лютий, В.М. Опарін, Ю.В. Пасічник, І.Ф. Комарницький, С.І. Юрій, І.В. Алексеев, В.Д. Базилевич та ін. Щодо зарубіжних вчених, то питанням формування та використання фінансових ресурсів держави займалися І. Озеров, А. Ослунд, Ф. Нітті, С. Фішер, М. Боголепов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча на дану тематику написано значну кількість робіт та проведено досліджень, залишається актуальним проблема побудови ефективної системи формування дохідної та видаткової частини державного бюджету країни.

Мета статті. Проаналізувати дохідну та видаткову частину державного бюджету та дослідити проблеми, що виникають при його формуванні.

Виклад основного матеріалу. Державний бюджет являє собою надзвичайно складне соціально-економічне явище, що є основою фінансової системи будь-якої держави. Включає в себе різноманітні фінансові інституції, які допомагають державі забезпечити виконання своєї фінансової діяльності та перерозподіляти значну частину ВВП (валового внутрішнього продукту).

Державний бюджет здійснює значний вплив на різні суспільні процеси (економічні, національні, соціальні, регіональні), господарську кон'юнктуру. Виконує роль важеля державного регулювання економіки, являє собою річний план державних видатків та джерел їх покриття.

Згідно з Бюджетним кодексом України, «бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [1].

В свою чергу державний бюджет України – основний фінансовий план формування та використання фінансових ресурсів держави для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади протягом бюджетного періоду [2].

За допомогою бюджетних видатків забезпечується реалізація різних соціальних, економічних, культурних програм, здійснюється підтримка малозабезпечених верств населення, фінансуються такі галузі економіки як освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, судова гілка влади, органи правопорядку, формується основа обороноздатності країни. Щодо державних доходів, то вони є базою функціонування держави. Від їх величини залежить рівень забезпеченості держави ресурсами, необхідними для виконання функцій, покладених на неї [3].

В умовах ринкових трансформацій проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання

набувають особливої гостроти. Недоліки законодавчої бази, домінування традиційних, застарілих підходів до організації бюджетних відносин у поєднанні з глибоким спадом в економіці утруднюють наповнення бюджету і, відповідно, виконання завдань соціально-економічного розвитку країни.

Для того, аби визначити рівень забезпеченості державного бюджету відповідними ресурсами, проаналізуємо динаміку співвідношення дохідної та видаткової частини державного бюджету України за 2016–2019 рр. (рис. 1).

Відповідно до проведених розрахунків доходи зведеного бюджету України за 2016–2019 рр. збільшились на 507,1 млрд грн. (64,7%), видатки на 536,77 млрд грн. (64,2%). З даних видно, що перевищення видатків над доходами здійснюється впродовж усього досліджуваного періоду. Відхилення між дохідною і видатковою частинами Державного бюджету України зросло з 42,09 млрд грн. у 2017 році до 84,31 у 2019 році. Таке збільшення показує, що за останні три роки в країні залишається неефективна політика щодо формування та використання доходів бюджету.

Щоб ситуація стала кращою, органи державного управління повинні прагнути збалансувати розподіл видатків та доходів. Існують різні методи збалансування бюджету. Серед них такі:

- виявлення та мобілізація резервів росту доходів бюджету;
- удосконалення адекватного розподілу видаткових повноважень, розподіл доходів між бюджетами різних рівнів;
- побудова ефективної системи бюджетного регулювання та надання фінансової допомоги в сфері міжбюджетних відносин;
- ефективні форми бюджетних запозичень, реальні надходження грошових коштів із фінансових ринків;
- планування напрямків бюджетних видатків, які позитивно впливають на ріст доходів і одночасно забезпечують рішення соціально-економічних завдань, які стоять перед суспільством, при мінімальних затратах і з максимальним ефектом;

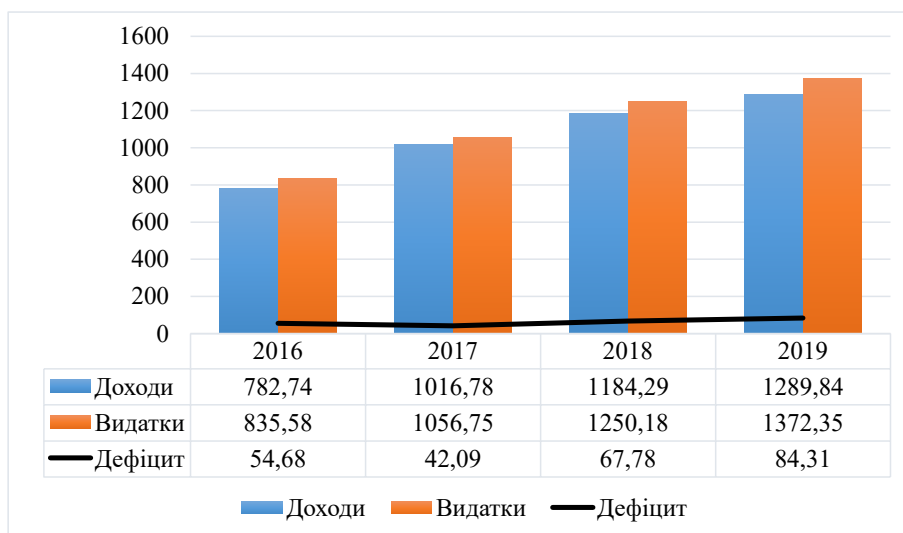

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України у 2016–2019 роках, млрд грн.

Джерело: розроблено авторами на основі [4]

– розумна приватизація державної власності шляхом зменшення масштабів державного сектору економіки;

– лімітування бюджетних витратків, де враховуються економічні можливості суспільства, а також об'єм доходів;

– виключення із їх складу зайвих витрат, шляхом жорсткої економії витратків.

Для того, щоб визначити яким чином збільшити та раціонально використати дохідну базу державного бюджету, потрібно проаналізувати його доходи (табл. 1).

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що основною часткою доходів державного бюджету України протягом всього досліджуваного періоду залишаються податкові надходження. Вони займають близько 60% усіх доходів. В порівнянні з 2016 р. у 2019 р. сума таких надходжень зросла на 295,89 млрд грн. (58,72%), при цьому надходження від непрямих податків перевищує надходження від прямих в чотири рази.

В період з 2017 по 2019 рр. найбільшу частку надходжень до бюджету мають такі: податок на додану вартість (ПДВ) з вироблених в Україні товарів та ввезених на територію України товарів, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток, рента за користування надрами та акцизи з нафтопродуктів, алкоголю та цигарок.

Неподаткові надходження займають близько 14,47 %, офіційні трансферти 0,67%. В розділі неподаткових надходжень найбільш вагому частку займають доходи від власності та підприємницької діяльності (114,41 млрд грн.) та адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності (10,37 млрд грн).

Щодо коштів, які надходять від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, то порівняно з 2016 р., де надходження становили 4,11 млрд грн., то у 2019 р. лише 1,13 млрд грн. Це свідчить про скорочення майже на 3 млрд грн.

Для повного аналізу Державного бюджету України, розглянемо найважливіші статті витратків (рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, найбільшу частку серед статей витратків займають міжбюджетні трансферти. Найвищий показник спостерігаємо у 2018 р., де з загальної суми витратків вони становлять 24,3%. Ріст міжбюджетних трансфертів пояснюється тим, що все більше з'являється бюджетів, які взаємодіють з державним бюджетом через створення ОТГ (об'єднані територіальні громади).

Тенденція до зростання прослідковується по витатках на соціальний захист та соціальне забезпечення (протягом 2017–2019 рр.). У 2019 році їх частка становить 20,4%. Оскільки дані витат-

Таблиця 1

Доходи державного бюджету, млрд грн.

	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження	503,88	627,15	753,81	799,77
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	114,15	141,95	188,62	217,04
Податок та збір на доходи фізичних осіб	59,81	75,03	91,74	109,95
Податок на прибуток підприємств	54,34	66,91	968,82	107,08
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	44,09	48,66	45,26	46,74
Внутрішні податки на товари та послуги	325,63	422,27	493,36	502,04
ПДВ з вироблених в Україні товарів	139,49	180,17	79,1	88,92
ПДВ з ввезених на територію України товарів	181,45	250,53	295,37	289,76
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	55,12	66,3	71,14	69,89
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	35,01	41,99	47,78	53,46
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	20,37	24,54	27,07	30,08
Збори на паливно-енергетичні ресурси	0,28	-0,01	-0,01	-0,003
Інші податки та збори	-0,65	-10,95	-0,50	3,85
Неподаткові надходження	103,64	128,4	164,67	186,68
Доходи від власності та підприємницької діяльності	51,59	71,55	87,17	114,41
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	8,03	10,44	18,41	10,37
Інші неподаткові надходження	9,94	10,88	12,39	15,76
Власні надходження бюджетних установ	34,08	35,53	46,69	46,12
Доходи від операцій з капіталом	0,19	0,29	0,65	0,18
Надходження від продажу основного капіталу	0,04	0,04	0,03	0,03
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,12	0,18	0,57	0,07
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	0,04	0,07	0,05	0,07
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	4,11	1,61	1,46	1,13
Цільові фонди	0,29	28,85	0,18	1,17
Офіційні трансферти	4,17	5,97	7,30	8,72

Джерело: розроблено авторами на основі [4]

Рис. 2. Динаміка видатків Державного бюджету України, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором на основі [4]

ки значно перевищують видатки на економічну діяльність, це говорить про те, що економічний розвиток України гальмується і не забезпечується в повному обсязі.

Значно збільшилися видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу. У порівнянні з 2016 р., де їх частка становила 10,5%, у 2019 р. становить 13,1%. Крім того, збільшуються видатки на оборону (у 2016 р. – 8,7%, у 2019 р. – 9,9%), що пояснюється проведенням антитерористичної операції на території України та спрямуванням коштів на переозброєння армії, удосконалення техніки та збільшення кількості військовослужбовців.

Отже, за період 2016–2019 рр. державний бюджет України жодного разу не виконувався з профіцитом, тобто не спостерігалось перевищення доходів над видатками. Причинами такої тенденції є:

- низька ефективність суспільного виробництва, зумовлена високим рівнем собівартості виробництва товарів;
- зростання видатків без урахування фінансових можливостей та нераціонально складена структура бюджетних витрат;
- скорочення доходів через кризове становище країни;
- корупція в державному секторі;
- неефективна податкова політика і, як наслідок, розвиток тіньової економіки.
- інфляційні процеси, розбалансування грошового обігу та системи розрахунків, недосконалість податкова, інвестиційна та кредитна політика [5].

Висновки з даного дослідження і перспективи. В результаті проведеного аналізу, можна зробити висновок, що в Україні процеси залучення та розподілу бюджетних коштів здійснюються неефективно, а отже мають низьку про-

блем, серед яких такі: недосконалість вітчизняної фінансової політики, застарілі підходи до процесу фінансування, відсутність ефективної стратегії складання бюджету та контролю за реалізацією бюджетних програм. Наявність таких проблем призводить до наявності великої кількості необґрунтованих видатків.

Для того, аби компенсувати зростаючі видатки, потрібно збільшувати дохідну частину бюджету, зокрема приділяти більшу увагу тим статтям доходів, які є найменш розвинутими (наприклад, доходи від операцій з капіталом). Це дасть можливість зменшити навантаження та залежність державного бюджету. Крім цього, для збільшення дохідної частини бюджету потрібно удосконалити чинне податкове законодавство, щоб зменшити тіньовий сектор економіки, а також встановити диференційовану ставку ПДФО (податку на доходи фізичних осіб). Посилення контролю за платниками податків зменшить кількість корупційних схем та унеможливить ухилень від процесу оподаткування. За порушення чинного законодавства необхідно збільшити розмір штрафних санкцій, а також розширити їх перелік. Крім запропонованих заходів, необхідним є відкриття ринку для залучення іноземних інвестицій, що призведе до покращення вітчизняної економіки.

Доцільним є зосереджувати бюджетні видатки на ті бюджетні програми та інвестиційно-інноваційні проекти, які забезпечать економічний ріст не лише на сьогодні, а й протягом наступних 10-20 років. Щоб підвищити результативність бюджетних видатків, необхідним є певну їх частину спрямувати у сферу знань для забезпечення подальшої перспективи у технічній, технологічній та інноваційній сферах.

Перспективи розвитку державного бюджету в Україні доволі неоднозначні. Однак вони виходять на новий рівень, що неможливо не відмітити, оскільки зараз бюджетний процес в Україні доволі розвинутий, не зважаючи на всі можливі проблеми держави. Пріоритетом для вітчизняної бюджетної політики має бути модернізація бюджетного

сектору економіки та переорієнтація державних видатків у напрямі економії, результативності та ефективності. Крім того, за рахунок змін, які відбуваються у Податковому Кодексі України, можна зменшити податкове навантаження на виробників через зниження ставок ЄСВ (єдиного соціального внеску), а також ПДВ (податок на додану вартість).

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 11.11.2020).
2. Шевчук І.Л., Черепанова В.О., Ставерська Т.О. Бюджетна система : підручник. Харків, 2015. 283 с.
3. Бюджетний менеджмент : навч. посібник / за ред. Благуна І.Г., Воронко Р.М., Бучковича М.Л. Львів : «Магнолія-2006», 2017. 224 с.
4. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.11.2020).
5. С'омченко В.В., Денисенко А.А. Доходи та видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/4_15_uk/11.pdf (дата звернення: 11.11.2020).

References:

1. The Budget Code of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 11 November 2020).
2. Shevchuk I.L., Cherepanova V.O., Staverska T.O. (2015). *Byudzhetna systema: pidruchnyk* [Budget system: a textbook]. Kharkiv, 283 p. (in Ukrainian)
3. Blagun I.G., Voronko R.M., Buchkovy`ch M.L. (2017). *Byudzhetnyj menedzhment: Navch. Posibnyk* [Budget management]. Lviv: Magnoliya-2006. (in Ukrainian)
4. The State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed 11 November 2020).
5. S`omchenko V.V., Denysenko A.A. *Doxody ta vydatky byudzhetu v systemi social`no-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy* [Budget revenues and expenditures in the system of socio-economic development of Ukraine]. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/4_15_uk/11.pdf (accessed 11 November 2020).